

РЕЦЕНЗИЯ

на

Конкурс за доцент по професионално направление

3.2. Психология (социална психология, политическа психология,
психология на изкуството)

Рецензент: проф. д.пс.н. Людмил Георгиев

На обявения конкурс за доцент по професионално направление 3.2. Психология (социална психология, политическа психология, психология на изкуството) в „Държавен вестник“ бр. 64 от 30.07.2024 год., за нуждите на катедра „Социална, организационна, клинична и педагогическа психология“ към Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, документи за участие е подал един-единствен кандидат – гл. ас. д-р Найденов. От представените документи е видно, че кандидатът изпълнява минималните национални изисквания по чл. 26 от ЗРАСРБ, както и тези от ПП на ЗРАСРБ на СУ „Св. Климент Охридски“, отнесени към научните публикации – монографии, статии, студии и доклади на научни форуми, цитирания и рецензии, участие в национални и международни научни или образователни проекти, а също така членство в редколегии на чуждестранни и български научни списания. Иначе казано, от законова и формална гледна точка конкурсът е напълно легитимен, което ми позволява да премина по същество към рецензирането на представената от автора впечатляваща научна продукция – не само като количество, но най-вече като качество.

В началото бих искал да споделя няколко думи относно едно по-общо представяне на научното творчество на д-р Найденов, което съм имал възможност да проследя през годините; творчество, чиито изследователски акценти са насочени към проблемни области с подчертано теоретично и практическо значение, което едва ли буди съмнение. Нещо

повече – тук става дума не само за актуализация, но и за споделяне на собствената позиция на автора относно възпроизвеждащата се, но не винаги осъзнавана изследователска дилема на западната академична психология и социална психология: доколко ние в своите теории и емпирични изследвания предлагаме „универсални истини“ или по-скоро става дума само за преповтаряне на собствените културни и цивилизационни модели на западния свят, които се оказват нерелевантни и дори невъзможни в различна културна и религиозна, а също и историческа действителност. Една дилема, която не може да реши и съвременната крос-културна американска психология дори и чрез *emik*-подхода поради простата причина, че тя поставя на мястото на онзи традиционен абстрактен човешки индивид един не по-малко абстрактен „културален индивид“, тоест и тук се търсят различията на нивото на индивида, а не в различната културно, религиозно и цивилизационно детерминирана социална действителност. Една дилема, която в своята тоталност беше осъзната преди повече от 50 години най-напред от психолозите в цивилизациите в Азия, Африка и Латинска Америка, които просто установиха, че западните психологически теории и модели не работят в тяхната собствена културна действителност и първи се разбунтуваха срещу този своеобразен западен психологически „неоколониализъм“. Благодарение на тях, а и на редица добросъвестни западни психолози, несподелящи „универсализма“ на американската и европейската психология, стана безпределно ясно, че са налице фундаментални различия в цялата възможна гама на човешките психични преживявания както в областта на нормата, така и в сферата на патологията, а също и в психотерапевтичните практики. Различия, които имат в основата си регулативните функции на понякога дори противоположни културни, религиозни и цивилизационни представи, което прави абсолютно невъзможна западната психологическа претенция да предлага универсални

модели на човешките психични преживявания. Различия, които по категоричен начин поставят необходимостта винаги да имаме предвид културно, религиозно и цивилизационно детерминираната специфика на човешките психични факти във всяка една културно, религиозно и цивилизационно детерминирана социална действителност. В тази именно посока можем да разберем предложението на д-р Найден Николов за *социална онтология* и свързания с нея *принцип на релевантността*, чиито методологически функции относно интерпретативния подход в изследването на различни социални проявления, в т.ч. политическата действителност, изкуството и т.н. като теоретична матрица, могат да бъдат изведени като фундаментален принос на неговото научно творчество. Без да омаловажавам другите публикации считам, че в центъра на научната продукция на д-р Найден Николов се открояват двете му монографии: „Идеята за социална онтология и принципът на релевантността“ (2018), която е върху основата на дисертацията, и хабилитационният му труд „Изкуство и енигма. Интерпретативна социална психология и социална онтология на изкуството“ (2024).

В програмната си монография „Идеята за социална онтология и принципът на релевантността“ (2018), гл. ас. д-р Найден Николов предлага концепция за социална онтология като възможен подход за формулиране на релевантни теоретични и емпирични модели за изследване на общностната идентичност. На практика това означава, че началото на една възможна обективна психологическа интерпретация на човешките факти би следвало да бъде противоположно на официално приетото в тази наша традиционна западна психологическа парадигма – не от онзи абстрактен човешки индивид към социалните образувания, а от културната специфика на всяка една човешка общност към обективно ограниченото съществуване на всяка индивидуална човешка личност. Впрочем, такава изследователска позиция в психологията съществува още в началото на появата на нашата

наука в западната цивилизация – в творчеството на Вилхелм фон Хумболт чрез езика и националния характер, на Вилхелм Вунд чрез езика, митовете и обичаите, на Емил Дюркем и Люсиен Леви-Брюл чрез колективните представи, на Зигмунд Фройд чрез табу-то, културата и религията, на Карл Густав Юнг чрез архетипите на колективното несъзнавано и на Серж Московичи чрез социалните представи, но за съжаление тя е почти напълно пренебрегната в развитието на западната академична психология и социална психология през XX-ти и в началото на XXI-ви век.

Д-р Найденов едновременно деликатно, но и категорично настоява, че съществуващите категории в западното психологическо и социално-психологическо познание не могат по никакъв начин да решат двойствеността между универсалното и културно, религиозно и цивилизационно детерминираното специфично в човешките психични преживявания, дилема, която може да бъде решена чрез една *социална онтология*, която не е онази традиционна „социална среда“, а реалната човешка общност, в която се ражда, живее и умира всеки отделен човешки индивид; човешка общност, която е немислимо да познаваме като универсална, тъй като тя винаги е културно, религиозно и цивилизационно специфична, което носи и своите последствия към отделната човешка личност в конкретното измерение на нейната индивидуална екзистенция. Става дума за различни исторически нива на формиране, поддържане и възпроизводство на общностната идентичност, която в крайна сметка е този дълбинен колективен психичен пласт, който регулира индивидуалното мислене и поведение, но е и онази *социална онтология*, чиято специфика трябва да имаме предвид непрекъснато и особено тогава, когато изследваме всяка конкретна общност и всеки конкретен индивид. Оттук е необходимо практическото разграничение от теоретично детерминираната претенция за универсалност на нашите западни академични психологически емпирични изследвания. Съвсем основателно

д-р Найден Николов определя същата тази наша универсалистка западна претенция на емпиричните психологически изследвания като „*фундаментална грешка*“, доказвайки по безспорен начин необходимостта от приемането на *принципът на релевантността*, тоест такава емпирична изследователска позиция, която задължително трябва да се съобразява с културно, религиозно и цивилизационно детерминираната специфика на всяка една конкретна човешка общност и на всеки един конкретен човек. Твърде значими в доказването на тази теза са конкретните примери, но няма да се спирам на тях поотделно, а само ще посоча, че тук авторът, без да се позовава директно, следва логиката на Вилхелм фон Хумболт – ученият, който пръв в историята на психологията въвежда термина *народопсихология*, но който заедно с това доказва спецификата на *народопсихологическото изследване* на базата на уникалното *политическо* и *естетическо* полагане на различните човешки общности в действителността. С други думи, нито политическата реалност, нито естетическата действителност могат да бъдат обяснени извън народопсихологическата особеност на всяка конкретна човешка общност, тоест извън всяка една конкретна *социална онтология* и съответния ѝ *принцип на релевантността*, чрез който тя може да бъде емпирично изследвана, каквато е и позицията на д-р Найден Николов.

Спрях се по-подробно на тази монография, защото тя наистина носи епистемологическите основания за следващите политико-психологически и психолого-естетически произведения на гл. ас. д-р Найден Николов, и, разбира се, спрямо хабилитационния му труд „Изкуство и енигма. Интерпретативната социална психология и социална онтология на изкуството“ (2024). Отнесени към изкуството, предложените от автора *социална онтология* и съответния ѝ *принцип на релевантността*, в съвсем определен смисъл предполагат не само реабилитацията на една забравена в традиционната западна университетска психология изследователска

област, а именно *психологията на изкуството*, но и перспективите за очертаване на една особена *психологическа естетика*. В тяхната основа може да бъде видяна необходимостта от една историческа реконструкция на произведенията на изкуството, независимо дали става дума за архитектура, скулптура, изобразително изкуство, музика или литература, съгласно класификацията на Хегел, на театъра и киното, но и на техните автори, на творческия процес в изкуството въобще. С особено значение за тази перспектива е тъкмо идеята на д-р Найденов за една *социална онтология*, тоест културните, религиозните и историческите условия, в които всеки един творец създава своето произведение на изкуството, но също така и неговата собствена културна, религиозна и цивилизационна идентичност. Ако си спомним основните дискусии в немската класическа естетика, отпочнати в естетиката на Кант и впоследствие на Хегел, но пък изкристализирали в идеите на такива поети като Гьоте и Шилер, то те се отнасят до различните акценти във всяко произведение на изкуството – било спрямо идеала, било по отношение на художествения изказ. Твърде забележително е, че тъкмо един психолог, който е и приятел на големите поети, а именно споменатия автор на идеята за народопсихология Вилхелм фон Хумболд, „помирява“ тези различия, твърдейки, че целта на всяко произведение на изкуството е да предаде идеала чрез художествени средства. И още нещо, което е изключително важно като се има предвид споменения от д-р Найденов *принцип на релевантността*, отнесен тук към изкуството – всяко произведение, смята Вилхелм фон Хумболд, може да бъде разбрано най-добре, когато се има предвид общата и за твореца, и за неговата публика *културна идентичност*. Да, Гьоте и Шилер, а защо не и Ботев, но и всеки друг поет и писател, могат да бъдат преведени на чужди езици, но най-пълноценно те могат да бъдат разбрани, в случая от немската и българската културни общности особено в историческия контекст, в който са сътворени. Забележително е, че макар и да следва други възможни

естетически позиции, в случая на Бергсон и Фуко, д-р Найден Николов очертава перспективите тъкмо на подобна *психологическа естетика*, за която е несъмнено и значението на регулативните функции на колективни несъзнателни комплекси, характерни за конкретната културна общност, чиито компенсаторни механизми могат да бъдат опознати в емоционалните и творческите особености на съответните автори, но не чрез характерните за традиционната университетска психология и социална психология емпирични модели, които кандидатът основателно определяше по-рано като *фундаментална грешка*, а тъкмо чрез *принципа на релевантността*. Впрочем тъкмо тази *психологическа логика* позволява на д-р Найден Николов успешно да защити един известен метод като „*матрица на оценката*“, възможно приложим по отношение на интерпретациите на художествени произведения както в миналото, така и в съвременността. И, да, този хабилитационен труд сам по себе си е достатъчен за получаването на академичната длъжност „доцент“, разбира се наред с другите критерии, но онова, което за мен е особено важно, се свежда до факта, че в тази си книга кандидатът творчески разгръща епистемологическите указания от „Идеята за социална онтология и принципът на релевантността“ (2018).

Разбира се, тази констатация може да бъде отнесена и към другите произведения на д-р Найден Николов, на които поради ограничените по необходимост размери на една рецензия няма да мога да се спра в детайли. Все пак, не мога да не отбележа една забележителна статия, чиито превод в български може да бъде нещо от сорта „Поносимата лекота на битието“ („The (un) bearable lightness of being“), публикувана в Iqra journal през октомври 2021 г., в която кандидатът успешно защитава идеята си, че религиозната вяра е в състояние да предлага успешни стратегии за справяне в екзистенциални кризи, каквато безспорно беше пандемията от Ковид 19. Казвам това, защото по същия начин беше приета и моя студия, в която акцентът беше начините, които азиатските религиозни системи

осигуряват не само минимизирането на страха от смъртта, но и този екзистенциален шок от Ковид 19. Повтарям още веднъж, че същият евристичен заряд притежават и останалите произведения, с които д-р Найден Николов участва в настоящия конкурс.

Освен това, мога да споделя, че в своя академичен път досега съм рецензирал над 130 дисертации и хабилитационни конкурса, така че твърдя определено „Рецензирам, следователно съществувам“. Извън шегата казвам това, защото е много важно съвпадението или не между авторовата представа за собствените му приноси и тази на рецензента. В случая такова съвпадение е налице – д-р Найден Николов съвсем акуратно е дефинирал реалните приноси на всяко едно произведение и аз съм съгласен с тях. Бил съм рецензент на автори, които са извеждали приноси, сякаш ще бъдат кандидати за Нобелова награда по психология – повтарям, случаят тук не е такъв.

Преминавайки към обобщенията бих искал да споделя, че днешното триединство в съвременната западна университетска психология между познавателни принципи, образователни директиви и академична власт спрямо кариерното израстване и на университетските психолози, създава една твърде често непреодолима бариера пред наистина стойностни научни постижения, каквото безспорно е творчеството на гл. ас. д-р Найден Николов. Разчитайки тъкмо на освободените от тази догматика научни и човешки портали на членовете на уважаемото жури, мога да отбележа и оригиналния начин, по който кандидатът адекватно формулира своите научни приноси, с чието съдържание е повече от очевидно, че съм съгласен.

В заключение, имайки предвид безспорните постижения в творчеството на гл. ас. д-р Найден Николов, неговите изследователски качества и твърде богатата му психологическа и обща теоретична култура, си позволявам да препоръчам на уважаемите членове на почитаемото жури

да оценят по достойнство това творчество и да му дадат исканата академична длъжност „доцент“ в професионално направление 3.2. Психология (Социална психология, политическа психология, психология на изкуството). Сигурен съм, че това ще бъде не само едно закъсняло признание на творческите и преподавателските възможности на гл. ас. д-р Найденов Николов, но и един адекватен акт, чрез който психологическата общност в страната ще придобие ново и съвсем оправдано научно самочувствие в иначе твърде ограничените хоризонти на нашето съвременно българско всекидневие.

01. 12. 2024 г.

С о ф и я

Рецензент:

(проф. д.пс.н. Людмил Георгиев)